

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ОПТИМАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Вступ. Забезпечення економічного зростання та соціально-політичної стабільності будь-якої країни значною мірою залежить від цілісності та збалансованості податкової системи.

Формування системи оподаткування в Україні в умовах ринкової економіки відбулося при кризовому стані: спад виробництва, перебудова всього господарського механізму. В даній ситуації, перш за все, потрібно було забезпечити необхідне надходження до бюджету для нормального функціонування всього державного механізму. В цих умовах податкова система України формувалась без достатнього досвіду та в короткий термін, і тому має багато недоліків, виявилася складною, заплутаною, з нескінченними змінами законодавчих актів та яскраво вираженою фіскальною функцією.

Проблемам оподаткування присвячено цілий ряд публікацій. Детально проаналізовано податкову систему, її функції. Але в наукових колах рідко обговорюються питання про відсутність консенсусу в суспільстві з ключових стратегічних питань. Некомпетентність і корумпованість значної частини владної еліти, всевладдя "тіньового капіталу" у напівкримінальних кланово-олігархічних структурах здатні підірвати будь-які спроби податкових реформ у країні. У статті розглядаються принципи, на основі яких повинна бути створена оптимальна податкова система, її концептуальні основи. Визначені критерії системи оподаткування.

Метою даної роботи є визначення принципів концепції оптимальної податкової системи, її критеріїв, усунення недоліків і перекосів, що зумовить побудувати раціональну, справедливу, стабільну та неупереджену податкову систему.

Виклад основного матеріалу. Оптимальна податкова система може бути створена, коли її формування здійснюється при поєднанні наукових принципів оподаткування і соціально-економічних умов існування, враховуючи інтереси домінуючих груп в тій чи іншій державі.

М.Я. Дем'яненко констатує: "...податкова система у загальному вигляді являє собою певним чином упорядковане різноманіття

податків відповідно до різноманіття господарської діяльності та економічних відносин” [1, с. 36].

Таким чином, всі держави будують свою податкову систему на базі загальновідомих принципів економічної теорії про справедливість і ефективність оподаткування з урахуванням досягнень науки. Проте принципи побудови податкової системи в цілому не однозначні й у багатьох випадках залежать від прихильності уряду до тієї чи іншої теорії.

Податки, збори, мито та інші податкові платежі, які стягуються у встановленому законом порядку, об'єднуючись, створюють основу будь-якої податкової системи. Оскільки за кількістю податків, їх видами і структурою, способами стягнення, базою, ставками, пільгами і фіскальними повноваженнями різних рівнів влади податкові системи суттєво відрізняються одна від одної, на практиці вони представлені у вигляді різноманітних форм з численними національними особливостями (в історії відомі “екзотичні” податки на повітря, тінь, на вікна).

Податкова система – взаємопов'язана сукупність чинних на даний час в певній державі існуючих умов оподаткування. Згідно з українським законодавством, зокрема, Законом України “Про систему оподаткування”, введено визначення системи оподаткування. Це сукупність податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та до державних цільових фондів, що справляються в установленому порядку.

Концептуальні основи системи оподаткування в умовах ринкової економіки повинні базуватися, по-перше, на класичних податкових теоріях і концепціях; по-друге, враховувати (а не копіювати) прогресивний досвід світової практики оподаткування, по-третє (і це головне), ґрунтуватися на реаліях сьогодення, цілях і задачах української перехідної економіки. Податкова система повинна бути адекватна сучасному стану економіки і соціальної сфери України.

Вирішення поставлених задач потребує усунення ряду взаємопов'язаних причин – насамперед, скасування невинуватих і неефективних податкових пільг (за розрахунками автора, скасування пільг забезпечить близько 1 % ВВП). Крім того, чим більше винятків із правил у вигляді надання пільг, тим нижчий рівень конкурентоспроможності середовища, тим більше можливостей для зловживань при недостатньо професійному і значною мірою корумпованому українському державному апараті. Сюди ж модно віднести зниження заборгованості підприємств по податках, а також ліквідацію “прогалин” в податковому законодавстві, які дають можливість на “законодавчому” рівні уникати податків.

Концепція основ системи оподаткування в ринкових умовах не повинна мати на меті кардинальну зміну діючої податкової системи. Більш реальним є її еволюційне перетворення, яке усуне притаманні їй недоліки і перекося, буде націлене на побудову раціональної, справедливої, стабільної та неупередженої податкової системи.

Пропонуючи концепцію податкової системи, автор переконаний, що вона забезпечить повернення в легальну сферу капіталу, який перейшов безподатковий обіг або був вивезений в останні роки за кордон.

Система оподаткування визначається сукупністю факторів, породжених не тільки значною нерівномірністю геоекономічного та геополітичного розвитку, а й суперечностями внутрішнього політичного, економічного, соціального і культурного розвитку країни. Нині стало цілком очевидним, що основну загрозу сталій українській системі оподаткування становить власне Україна. Відсутність внутрішнього консенсусу в суспільстві з ключових стратегічних питань, некомпетентність і корумпованість значної частини владної еліти, всевладдя “тіньового капіталу” у напівкримінальних кланово-олігархічних структурах здатні підірвати будь-які спроби проведення податкових реформ у країні.

В умовах ринкової економіки систему оподаткування треба використовувати як складову фінансового регулювання діяльності господарюючих суб'єктів, а не тільки з метою забезпечення доходної частини бюджету. В країнах з трансформаційною економікою (це стосується і України), становлення податкової системи пов'язане з відсутністю досвіду проведення ринково орієнтованої податкової політики і побудови відповідної системи оподаткування.

Така ситуація стримувала становлення ефективного ринкового господарства, бо податкова політика України останніми роками проводиться спонтанно, методом спроб і помилок. Зважаючи на зарубіжний досвід економічного розвитку і здійснення господарських реформ, можна стверджувати, що перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки здійснюється орієнтовно 10-15 років.

В Україні цей період швидше за все буде значно триваліший, оскільки численні важливі елементи ринкової трансформації економіки в цілому і фінансової системи зокрема перебувають у процесі становлення, їх розвиток має викривлений характер, що знову веде до деформації і диспропорцій у сфері виробництва та обігу.

У таких умовах застосування системи оподаткування без суттєвих змін негативно впливає на економіку господарюючих

суб'єктів і соціальну сферу країни. Тому ще певний час можливе погіршення фінансового стану держави і навіть макроекономічних показників, що спостерігається зараз.

Звісно, концепція універсальної системи оподаткування, особливо в ринкових умовах, відсутня. Більшість податкових систем перебувають у стадії удосконалення. Основна причина, вважає автор, яка стримує втілення в життя оптимальної системи оподаткування, полягає в тому, що податкове законодавство є продуктом політичного процесу. При цьому майже не враховуються реальні показники фінансового розвитку країни. Попри все, політика – це мистецтво компромісу і прояву суспільних настроїв та дій. І тому, якщо якісь норми оподаткування не ідеальні, але мають певний попит у суспільстві, то вони обов'язково втіляться у системі оподаткування. На жаль, виступаючи на словах за встановлення єдиної для всіх галузей економіки системи оподаткування, на практиці законотворці приймають рішення про впровадження законів, які надають їм реальні пільги. “Адресні” пільги суспільству вигоди не приносять.

Проте, незважаючи на такі недоречності, необхідно визначити принцип оптимальної системи оподаткування. Це дасть можливість перевірити варіанти пропонованої податкової системи чи законопроекту, а також визначити, наскільки вони відповідають потребам, обґрунтувати ефективність можливих відхилень від основних принципів при втіленні нових норм податкового законодавства. В такому випадку з'явиться можливість підтримувати стабільність державних і суспільних інститутів, прогнозувати поведінку господарюючих суб'єктів.

Критерій стабільності посідає важливе місце у створенні концепції системи оподаткування в ринкових умовах. Стабільність податкової системи передбачає незмінність податкового законодавства протягом певного податкового періоду. За допомогою цього критерію можна досягти позитивних моментів, які вплинуть на встановлення рівноваги в економіці країни: господарюючі суб'єкти при стабільному податковому законодавстві зможуть обґрунтовано вибирати напрям своєї фінансової діяльності, поліпшаться і результати діяльності податкових органів.

Окрім критерію стабільності, який необхідно використовувати на час певного податкового періоду, слід враховувати і критерій еластичності, зважаючи при цьому на соціально-економічні зміни в розвитку суспільства. Останній, крім зміни в способах оподаткування, забезпечує варіювання методів і форм державного регулювання оподаткування. Він характеризує динаміку податкової стратегії держави, на відміну від критерію стабільності, який забезпечує

тактику податкового її регулювання. Оптимальне поєднання обох критеріїв дасть можливість створити нормальні взаємовідносини між платниками податків і державою, що позитивно вплине на темпи економічного розвитку країни і показники податкових надходжень.

Наведені вище критерії були викривлені в Україні ще на початку становлення незалежності. Постійна зміна податкового законодавства негативно вплинула на фінансовий стан господарюючих суб'єктів і виконання доходної частини бюджету. Бюджетний дефіцит ліквідували тільки в 2002 р. На даний час теж не можна стверджувати про стабілізацію податкової політики, оскільки незадовільний фінансовий стан притаманний орієнтовно 60 % (у деяких галузях 95 %) господарюючих суб'єктів [2, с. 225]. Такий великий відсоток характерний підприємствам АПК: негативна цінова кредитна політика не дає можливості спрямовувати кошти на відтворення виробництва, тому використовується фізично застаріла техніка, звідси й украй незадовільний фінансовий стан підприємств цієї галузі.

Останнім часом багато податкових законопроектів або не розглядаються, або відхиляються. Це стосується, зокрема, оподаткування майна фізичних осіб, депозитних вкладень у банках.

Причиною цього є ситуація, за якої політичний аспект реального життя бере "владу" над економічним і господарським. Урядовці, якщо і приймають закони, то переважно на власну користь або лобуючи інтереси певних груп населення, не враховуючи інтереси суспільства.

Оподаткування юридичних осіб в умовах радикальних економічних трансформацій України пов'язане як із загальним рівнем оподаткування, так і з рівнем оподаткування прибутку. Збитковість підприємств катастрофічно зростає. В умовах дефіциту фінансових ресурсів необхідно концепцію основ системи оподаткування в умовах ринкової економіки орієнтувати на інвестиційну діяльність.

У публікаціях автора [3, 4] наведено численні приклади вирішення питання оподаткування прибутку в країнах з різними рівнями розвитку економіки.

Також у концепції основ системи оподаткування, особливо в умовах ринкової економіки, слід зважати на прямий зв'язок з бюджетом і розподілом бюджетних витрат, враховуючи обов'язково інтереси всіх економічних суб'єктів (фінансова підтримка підприємств, соціальний захист населення, виконання державою боргових та інших зобов'язань) [2, с. 227].

При цьому потрібно враховувати, що надмірна кількість пільг може становити значно більшу суму коштів, чим фактичне надходження до бюджету. Але і різке їх скасування здатне призвести до негативних наслідків у вигляді погіршення нинішньої ситуації.

Висновки. При побудові концептуальних основ системи оподаткування в умовах ринкової економіки необхідно розглядати її на основі чіткої економічної доктрини, враховуючи конкретні умови господарського розвитку і тип регулювання економіки.

Окрім цього, слід чітко сформулювати стратегію розвитку економіки, враховуючи критерій стабільності при впровадженні податкової політики, що позитивно впливає на фінансово-економічний стан в країні. Також при створенні національної системи оподаткування, адекватної вимогам сучасного ринкового господарства, недоцільно сліпо копіювати чужий досвід або впроваджувати рекомендації теорій без урахування відповідності податкової системи діючим моделям.

Необхідно забезпечити мінімізацію протиріч окремих компонентів податкової системи, їх взаємну відповідність з метою одержання бажаних результатів функціонування. В умовах постійного дефіциту фінансових ресурсів, які викликані трансформаційною системною кризою, концептуальні основи оподаткування мають відповідати оптимальному поєднанню стабільності та еластичності при реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку суспільства в умовах ринкової економіки.

Список літератури

1. Дем'яненко М.Я. Основи податкових відносин в АПК. – К.: ІАЕ. УААН, 1919. – 72 с.
2. Ефименко Т.И. Налоговая политика в Украине в условиях становления рыночного хозяйства // Зб. наук. праць Укр. академії державного управління при Президентіві України. Випуск 1/2003. – 316 с.
3. Кісіль М.І., Прокопенко Н.С. Світовий досвід податкового стимулювання інвестиційної діяльності АПК // Вісник Сумського державного аграрного університету. – 2000. – № 2(9). – С. 11-17.
4. Прокопенко Н.С. Адаптація світового досвіду податкового регулювання інвестиційної діяльності до економіки України // Економіка і управління. – 2004. – № 4(26).

Отримано 27.10.2005